

Joaquim Xirau en la revista *Ciència*

La revista *Ciència. Revista Catalana de Ciència i Tecnologia* va aparèixer l'any 1926 i va perdurar fins a l'any 1933 (amb un total de cinquanta-tres números publicats). Era una publicació on calia fer evident que es podia fer ciència ben feta i en català. Un model de publicació científicotècnica encetada en un dels pitjors moments de la cultura catalana contemporània: la dictadura de Primo de Rivera. La ciència era un dels elements importants per a tenir una cultura sòlida i prestigiosa i hi havia tota una generació d'autors (de diferents disciplines) que ho podien fer possible. A més, la revista es feia ressò dels avenços que tenien lloc arreu d'Europa i incloïa traduccions d'articles estrangers.

En aquesta publicació, els filòsofs de la Universitat de Barcelona hi van ser ben presents. Tomàs Carreras Artau divagà sobre l'inconscient (1926); Jaume Serra Hunter escriví sobre Bacon (1929); Alexandre Galí dedicà dos articles a l'educació dels infants (1929); i Joaquim Xirau, l'any 1929, hi volgué col·laborar amb l'article sobre les noves tendències en la investigació filosòfica que tot seguit reproduïm. Un parell d'anys abans, però, ja havia publicat en la revista un article sobre el seu condeixeble Joan Crexells, mort prematurament.¹ Eren aquells anys en què Xirau, que acabava de guanyar la càtedra de lògica fonamental de la Universitat de Barcelona, era presentat per Francesc Mirabent (des de les pàgines de *La Publicitat*) com un nou graó en la tradició de la filosofia catalana.

Els editors

NOVES ETAPES DE LA INVESTIGACIÓ FILOSÒFICA²

Joaquim Xirau

Característica dels darrers trenta anys del pensament europeu és la lluita pel deslliurament de les concepcions positivistes i l'afirmació, cada vegada més decidida, de la necessitat ineludible d'una concepció estrictament filosòfica, és a dir, metafísica. En aquest moviment col·laboren tots els sectors de la cultura. Però el seu factor més decisiu és l'aguda crisi interna de la concepció que la provoca.

1 Vegeu aquest article reproduït en Josep Monserrat Molas, «Joaquim Xirau i Joan Crexells, condeixebles», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, XVIII, 2007, pp. 49-69.

2 *Ciència. Revista Catalana de Ciència i Tecnologia*, any IV, núm. 32 (juliol-agost de 1929), pp. 3-8.

El positivisme sorgeix com una viva oposició contra les gosades construccions metafísiques de la filosofia romàntica. Però té les seves arrels més fondes en les premisses filosòfiques del Renaixement. A les estructures ideològiques de la metafísica s'oposa la constatació immediata dels «fets». Cal prescindir de les «idees» i atendre's a les «coses» a ço que s'ofereix d'una manera patent de l'experiència ben controlada. La Física matemàtica —filla predilecta dels temps moderns— ens n'ofereix un exemple admirable. En l'ordre teòric la seva història —encara curta— és la història meravellosa d'un progrés segur i ferm, sense vacil·lacions ni marrades. En l'ordre de la cultura pràctica, el segle darrer constitueix per a ella una veritable apoteosi.

Cal seguir, doncs, el camí de la física i aplicar arreu la portentosa eficàcia dels seus mètodes: no admetre res que no ens sigui donat a l'experiència; determinar minuciosament la regularitat del seu curs legal. Experiència i llei matemàtica; tal és l'alfa i l'omega de tot l'edifici del coneixement.

Atendre's als fets, limitar-se a l'experiència, prescindir de les «idees» i anar a les «coses». Però, què són les «coses»? No tot allò que el sentit comú anomena «coses» ho pot admetre la ciència com a tal. Cal distingir els factors reals dels factors il·lusoris. La ciència no és una simple constatació fotogràfica de la realitat immediata. Cal una selecció i un control. L'experiència bruta està sotmesa a una elaboració metòdica. Només pot ésser inclòs en la ciència i admès com a realitat, allò que resisteix l'anàlisi metòdica rigorosa. L'aparença, de vegades, ens enganya. Cal distingir l'*aparença* de la *realitat*. Per assolir-ho, no hi ha cap altre camí que l'anàlisi implacable de l'experiència, és a dir, la descomposició de la realitat en els seus factors elementals irreductibles. Solament allò que resisteixi l'anàlisi podrà ésser admès com a *veritable realitat*.

També ací la física ens serveix de model. Resultat de la seva anàlisi és la reducció de la realitat física a corpuscles atòmics. Però els corpuscles físics tenen solament una realitat hipotètica. La Física ha exercit fins ara una veritable fascinació sobre la totalitat de la cultura. Però, al seu torn, la ciència psicològica, reduïda a «Física» —Aristòtil indica que la psicologia és la física de l'ànima— reacciona sobre aquella i li imposa una tasca de revisió. A les «construccions» hipotètiques de la física cal oposar la realitat immediata de l'experiència pura. La realitat atòmica no ens és donada. Per fer-se patent cal que sigui «percebuda». La realitat, en últim terme, es redueix, doncs, a percepció. *Esse est percipi*, deia ja el bisbe Berkeley. I l'anàlisi psicològica de la percepció converteix les coses totes a continguts sensorials.

Totes les coses reals o il·lusòries, patents o hipotètiques —rosa, centaure, estrella o àtoms— són sensacions o combinacions de sensacions. Les sensacions són l'única cosa que ens és donada. És, per tant, l'única que pot ésser admesa sense vacil·lació.

Aquesta conclusió a què arriba el positivisme quan vol ésser conseqüent, és el principi de la seva dissolució. Ja els grecs ho sabien —recordi's Protàgores i Plató— i la ciència moderna ho ha confirmat. La sensació depèn radicalment del sensor i, per tant, del subjecte que la percep. Un gran positivista —Taine— afirma, en efecte, que el món és una «al·lucinació normal». Les coses es converteixen en «continguts» de consciència. Si desapareix el subjecte desapareix el Cosmos.

Així, el món físic queda reduït a la multiforme fluència de l'experiència sensual. Desapareixen les «coses» com a tals, és a dir, com a quelcom d'independent, segur, ferm, que persisteix a través dels canvis. L'única realitat indubtable és la realitat del canvi. La vella «substància» és disgregada en els seus elements «accidentals». Només els fenòmens —és a dir, les «aparences»— ofereixen una garantia ferma de la realitat. La realitat queda, paradoxalment, reduïda a l'experiència immediata. La resta són «idees», és a dir, fantasies inconsistentes.

Queda, però, encara un centre immòbil de referència. Les aparences apareixen a «algú». La realitat del subjecte no sembla dubtosa. No obstant, l'anàlisi subjectivista exercida amb rigor, trenca, també, la seva unitat i, per tant, la seva consistència. Si analitzem l'experiència interna ens trobarem, també, exclusivament amb elements sensorials. Els lligams del record —breu, vacil·lant, insegur— és el simple resultat d'associacions mecàniques entre sensacions. El «subjecte» —el mateix de les «coses» substancials— no apareix mai. El Cosmos pren una qualitat espectral. Desapareix tot punt de recolzament. Queda només —fionja, esponjosa, enlluernadora— la correntia cal·leidoscòpica de les sensacions.

Així, el positivisme que s'inicia amb un noble afany de realitat i de veritat, acaba dissolent d'una manera radical tota veritat i tota realitat. El món i la ciència se li escapen de les mans. Hem perdut tot punt de referència. Com a solucions precàries apareixen totes les formes del pragmatisme.

En aquest moment i en connexió amb els esforços reconstructors de l'idealisme neokantià, s'inscriu a la corba evolutiva del pensament occidental, l'obra de Husserl i dels seus seguidors. Contra el positivisme sensacionalista, constata que els principis fonamentals de la ciència —les lleis de la «lògica pura» i de la matemàtica— si les mirem sense prejudicis, se'ns ofereixen com irreductibles a qualsevol fet, universals i necessàries, eternes *a priori*. Les lleis empíriques són particulars i contingents, depenen del cabal de l'experiència i estan subjectes al seu curs i són, per definició, versemblables, tot el versemblables que es vulgui, però només que versemblables, i exactes dintre dels límits de l'experiència actual. Les lleis de la lògica i de la matemàtica són independents de l'experiència, anteriors i posteriors a tota experiència, immediates, evidents. No ens donen versemblança, sinó veritat; llur validesa és sobretemporal i absoluta.

Però les lleis de la matemàtica i de la lògica clàssica no exerceixen el domini de ço que ens és donat immediatament i *a priori*. Constitueixen, solament, una mínima part de la realitat ideal. Al seu costat, i per damunt d'elles, cal constituir una disciplina de l'*a priori*, que compregui totes les possibilitats del pensament i de l'ésser. És novament la idea d'una *mathesis universalis* iniciada per Leibniz i amplament desenrotllada per la lògica matemàtica moderna.

Observi's, però, que l'*a priori* constatat ací no és una funció espiritual ni una activitat estructuradora de la consciència, en el sentit de la filosofia kantiana. És, més aviat, una estructura fonamental de l'ésser, irreductible al caos de la fluència sensual. En aquest sentit ens és donat, se'ns fa *evident* i és objecte d'una intuïció immediata, paral·lel a la intuïció sensual.

Tenim dos resultats essencials que ens situen pel damunt de la concepció positivista de la ciència i del Cosmos: 1r, una estructura objectiva, independent de tot fet espiritual o físic i que condiona i legisla tot fet; 2n, la possibilitat d'*intuir* realitats no sensuales que ens són donades amb la mateixa evidència —amb més segura evidència— que els continguts de la sensació.

Sense sortir de la consciència —cal accentuar aquesta fina contenció— la consciència adquireix una estructura *polar*. Subjecte i objecte s'oposen irreductiblement. Essencial al subjecte és referir-se a un objecte. El fet de la referència, direcció o intenció mental, constitueix l'essència del fenomen de consciència.

Observi's, però, que cap dels dos termes de la relació polar —ni el subjecte ni l'objecte— no són considerats com a «realitats», és a dir, com a existències empíriques o metafísiques. En aquest sentit, el positivisme és portat a les seves últimes conseqüències lògiques i a la seva més fina realització. La filosofia antiga es precipitava en considerar l'objecte com a una realitat metafísica indubtable. La filosofia moderna —ja des de Descartes, però, sobretot, des de Hume— corregeix la ingenuïtat d'aquell realisme, però incorre en una nova precipitació i, en el fons, en una nova ingenuïtat. Del fet que no es pot concebre res fora del domini de la consciència, acaba per afirmar que les coses es donen *dintre* de la consciència, considerada aquesta com a màxima realitat, és a dir, com el producte d'una substància espiritual.

En un i altre cas, la ingenuïtat és palesa. Veritat és que no es pot concebre res amb evidència fora del domini de la consciència. Però la consciència no és una realitat, sinó una idealitat, el lloc ideal on es troben, per definició, juntes i inseparables, les dues extremitats polars subjectiva i objectiva. L'objecte, fora del subjecte, no és res; però tampoc no és res ni significa res aquest sense aquell. L'única cosa evident és el fet de la coexistència en tota obra de coneixement. El problema de l'*existència* de cada un d'ells és un problema evidentment d'ordre *secundari*.

Al positivisme parcial de la filosofia moderna oposa la fenomenologia un positivisme total. No cal admetre res que no ens sigui donat. Cal atendre's als fenòmens², aparença. Però tot el que ens sigui donat a la intuïció, cal admetre-ho, de primer antuvi, sense deformat-ho; cal admetre-ho, és a dir, dintre dels límits en què ens sigui donat, sense perllongar-ho mitjançant hipòtesis millor o pitjor fonamentades, ni fer-hi violència mitjançant l'exercici de les nostres facultats actives. En altres termes: cal que la filosofia, en els seus últims fonaments, siguin pura especulació —de *speculum*—, és a dir, constatació pura, sense intervenció de tot el que se'ns ofereixi a la consciència immediata i dintre dels límits en què ens hi sigui ofert. És a dir, cal que la filosofia sigui pura *teoria*. La seva actitud, a diferència de l'actitud pràctica, cal que sigui estrictament descriptiva, espectacular.

El món és considerat com a pur espectacle, com un espectacle que cal mirar pulcrament, intacte, per a veure exactament com *apareix*, és a dir, com *és*.

Des d'aquest punt de vista, la descripció fenomenològica tractarà de determinar l'estructura essencial de la consciència —és a dir, de l'*ésser* immediat— en les seves línies rectores i en el seu detall més fi.

Ara bé: la consciència —la pura *aparença* de les coses, el món tal com apareix— ofereix, en primer lloc, una estructura fonamental, derivada del fet de la seva irreductible polaritat. Tenim, en primer lloc, el centre de referència, el *jo* del qual parteix els raigs infinits que es dirigeixen a les coses. Però el *jo* es refereix a les coses mitjançant actes *intencionals* que les constitueixen en llurs termes. I els actes es refereixen als objectes a través de continguts sensorials, que són llur matèria amorfa. Les sensacions mortes, insignificants, són animades mitjançant els *actes* de referència que els donen un *sentit* i un contingut espiritual. Aquesta insuflació fa que les sensacions signifiquin quelcom, es refereixin a quelcom, tinguin una fesomia i una coherència. Per ella s'omplen d'espiritualitat i es refereixen a un objecte que és llur terme ideal i llur última raó d'ésser. La sensibilitat és la matèria de la consciència —cega i amorfa—. Els actes que l'animen i l'estructuren constitueixen el seu aspecte noètic. Els objectes a què fan referència i llur estructura ideal són el *noema*. És una nomenclatura de clàssica nissaga plena de noves virtualitats.

La fenomenologia, per tant, en la seva tasca infinita, haurà d'establir, en cada un d'aquests aspectes, les estructures essencials que les informen. Al costat de les estructures noemàtiques de la lògica pura i de la *mathesis universalis* caldrà establir la dels objectes axiològics i ètics en tota la finesa de llur detall, les quals formaran la base d'una ontologia formal que estudiï les *maneres* fonamentals d'*ésser*, possibles en cada un d'aquests dominis.

3 N. de l'E. Apareix en alfabet grec un terme erroni.

És la tasca que més conreada ha estat per Husserl i els seus deixebles immediats. En algun d'ells —Max Scheller, per exemple— ha donat lloc a una nova metafísica realista que resta ja fora de les intencions i dels propòsits de la investigació fenomenològica pura.

Els estudis noètics han estat, fins ara, menys conreats. Husserl els inicià ja en la seva obra fonamental i els continuà en els seus cursos universitaris. Es tracta d'establir les estructures essencials dels actes, mitjançant els quals el subjecte fa referència als objectes. És l'aspecte *dinàmic* de la consciència en el qual es fa palès el *moviment* vital que l'estructura i li manté un sentit. Es tracta d'establir les relacions essencials entre el «jo» i la consciència que es desenrotlla en el temps. Ací apareix amb nova força i es plantegen en termes novells els clàssics problemes de la personalitat i del seu desenrotllament temporal, així com el del *temps* considerat com a pura duració, en relació amb el *temps còsmic* i, a través de tot això, noves perspectives sobre els problemes eternals de la consciència i de l'ésser.

Però això —que ha estat últimament objecte d'elaboracions culminants— serà l'objecte del pròxim article.